

Katolik olan bu ülkede bile rahat etmez. Çünkü İrlandalılar, Britanya'dan ayrılmak isterler. Hayatın gerçekleri onu yıpratır (Palmer, 1837-1910: 279).

WALTER PATER, OSCAR WILDE VE ESTETİK AKIM

1880'lerde gelişen Estetik Akım Viktorya Çağının ahlâksal ve dinsel baskılarına bir tepkidir. Bu akım sanat sanat içindir deyişine uyar. Estetik Akım özellikleri aşağıdaki gibidir.

1. Sanat siyasi, toplumsal, dini ve ahlâki bir amaç gütmemelidir.
2. Estetik amaç dışında sanatın bir amacı olmamalıdır. Güzellik yaratılarak yansıtılmalıdır.
3. Bu akım çevrenin çirkinliğine bir tepkidir. Arnold, Ruskin, Morris gibi yazarlar sanata tapan unsurlar içeririler.
4. Ahlâksal ve toplumsal kaygı duymayan Pre-Raphaetiler de Ortaçağ sanatını savunduklarından estetikler. Ancak esas estetik akım savunucuları Walter Pater (1839-1894) ve Oscar Wilde'dır (1854-1900).

Walter Pater'in *Rönesans* adlı eseri Oscar Wilde'in *Estetik düzenini* savunur. Pater güzellik kavramının en güzel örneklerini Pre-Raphaelite'ler gibi Ortaçağda değil, Rönesansta bulur. Güzellik ve sanat sanat içindir deyişi bu dönemde vardır. Johan Winckelmann, Boticelli ve Leonardo Da Vinci güzelliğin peşinden koşarlar. Pater'in *Epikürosçu Marius* adlı kitabı, Hazreti, İsa'dan sonraki yüzyılda Marcus Aurelius'un imparatorluğu esnasında yaşayan bir gencin düşüncelerini ele alan gerçekçi bir eserdir. Pater'la özdeşleşen Marius, Epiküros'dan yana değildir. Epikürosçu yaşamda sırf haz alma ilkesine bağlı kalmayan Marius, Yunan şiir ve felsefesini ve din konularını mantık harikaları olarak ele alır. Güzelliğe tapar. Putperest Yunan diniyle Hıristiyanlığın karşılaştırıldığı bu kitapta yazar, Hıristiyanların arenalarda vahşi hayvanlara yem olarak verilmesini kınar. Hıristiyan olmayan Marius, Hıristiyan bir arkadaşını ölümden kurtarmak uğruna genç yaşta ölmeyi göze alır (Pater 1885: 5-17). Düz yazıda doğru sözcüğü arayan ve büyüleyici müzikaliteye inanan Pater, estetik odaklıdır.

Oscar Fingall Flahertie Wills Wilde (1854-1900) benliğini açığa vurmaya özen gösterir ve kişisel mitosunu ele alır. Wilde, hem toplumun benimsediği geleneklere uyar, hem de kuralcı topluma başkaldırır. Putlara tapanları ve Hıristiyanları ilkelere olduğundan, yüceltir. Hem bireyciliği hem de Sosyalizmi savunup, kişilik haklarını koklektif özü arar. İngiliz Rönesansı, dekoratif sanatlar ve güzel evler kavramını ele alıp, A.B.D.'de her alanda güzelliğe değil, sadece pratikliğe yönelen Amerikalıların

yararlanabilecekleri bir yaklaşım seçip Pater, Ruskin ve Morris'i över. Amerikalara, sanat sayesinde etnometodolojik günlük yaşamın güzelleşeceğini anlatır. Ona göre masal gerçeklere uymayan güzel şeyleri ve var olmayanı ele alırken, sohbetleri gerçeğe odaklanır. Masallar «*parable*» olarak ahlâk dersi verirler. Fakat bir edebiyat eseri ya güzeldir ya da çirkindir. Merhamet ve yoksullara acıma insani vasıflardır. Ancak, kendini beğenmişlik ve katı yüreklilik çok kötü özelliklerdir. Yardımsever ve eli açık insanları hayat ödüllendirir (Wilde, 1900: 8-81). Oscar Wilde'in «Sanatçı olarak Eleştirmen» denemesi eleştirmenin sanatçı kadar yaratıcı, hatta sanatçıdan daha yaratıcı olması iddiasına odaklanır. Eserde sohbet eden Gilbert ve Ernest, Ernest'da herkesçe benimseneni, Gilbert de, Wilde'in düşüncelerini yansıtır. Ernest kendileri yaratma gücü olamayanların, eleştirmenlik yapamayacağını savunurken, Gilbert iyi bir eleştirmen yaratıcı bir sanatçıdan daha kıymetlidir görüşündedir. Böyle bir eleştirmen kitabın birkaç sayfasını okuyup o kitabı değerlendirilebilir. Bu şaraptan anlayın birinin birkaç yudumda şarabın kalitesini anlaması gibidir. Eleştirmen nesnel değil, öznel olarak kendi kişisel izlenimlerini yansıtmalıdır. Daha önce incelendiği gibi Matthew Arnold eleştirmenin amacının nesneyi gerçekte olduğu gibi görmek olduğunu söylemiştir. Wilde ise bunun tam karşıtını savunup, eleştirmenin amacının nesneyi olmadığı gibi görmek olduğunu vurgular. En sıradan bir sanat ürünü iyi bir eleştirmenin elinde bir başyapıt olur. Gilbert sanat yapıtının gerçek yaşamdan daha güzel olmasını bu konuya bağlar. Gerçek yaşamın tragedyaları ve komedyalarının kurgusu biçimsizdir. Bu nedenden sanat eserleri kadar güzel değillerdir. Sanat gerçeği estetikle yoğurmaktır (Wilde, 1901: 7-19). «Yalan Söylemenin İşlerliğini Yitirmesi» adlı denemede Wilde, bir evin kitaplığında konuşan iki gence oğullarının isimleri Vivian ve Cyril'i verir. Vivian'ın fikirleri, Wilde doğrutusundadır. Cyril, geleneksel görüşlerin temsilcisidir. Bu yapıta göre edebiyatın esası gerçeklere bağlılık değil, artık unutulmuş yalanları uydurmadır. Wilde iki yüzyıl gerçekçilik akımına karşı çıkar ve estetik düzene sarılır. Vivian'a göre edebiyattaki yozlaşmanın sebebi, düş gücüyle özdeşleştirdiği yalan söyleme yeteneğinin ortadan kalkması ve yazarların sırf gerçekleri dile getirmek saplantısına kapılmalıdır. Wilde'nin amacı doğru olmayan güzel şeyleri sanatta kullanmak olduğundan diğer Viktorya dönemi yazarlarından ayrılır. Düş gücünü kaybetmeyen çocuklarda, yalan söyleme doğal bir eylemdir. Ancak doğruyu söylemek gibi marazi bir alışkanlık Vivian'ın görüşüne göre çocuklara empoze edilir. Roman düş gücünden uzak bir gerçekçilik peşindedir. Ancak Balzac'da düş gücünden kaynaklanır bir gerçekçilik vardır. Hayal etme de hayatın bir parçası ve gerçeğidir (Nadal, 2003: 72). Balzac hayatı taklit (*mimesis*) etmez, yeniden yaratır. Vivian'a göre sanat doğayı değil, doğa sanatı taklit eder. Sözelimi Empresyonist sanatçılar ne gördüğü ve nasıl gördüğü üzerine doğayı görür, sadece bakmaz fakat anlam kazandırır (Wilde, 1901: 52-61). Wilde'in «Sosyalizmin Egemenliği Altında İnsan Ruhunu» adlı denemesi Derinlikler felsefesinin özü olarak ve çelişkili bir biçimde sosyalizmi değil bireyciliği savunup, sosyalizmde bireyseleliliği arar (Greg,

2009: 54). Çevrede çok fazla yoksulluk, açlık, çirkinlik ve baskı varken huzur içinde yaşanamaz. Zenginler güzel yaşam ve estetik haz yerine aşırı para kazanma zafiyetine kapılmışlardır. Sevap işleme ve küçük reformlar bu bozuk düzeni değiştirmemekte, yetersiz kalmaktadır (Aaron, 2005: 72). Özel mülkiyet eşitsizlik yaratır. Sosyalizmle toplumsal adaletsizliğin üstesinden gelinebilir, ülke serveti vatandaşlar arasında eşitçe bölünebilir ve insanlar huzura erip, bireysel olarak özgürce gelişebilirler. Ancak Sosyalizm, insanlara karşı otorite kurmamalıdır ve insanlık yitirilmemelidir. Baskı yapan da baskıya boyun eğen de aşağılanmayla karşılaşır. Ona göre otoriter bir devlet sanata müdahale ederse, sanat yok olur (Otsuki, 1991: 56–82). Wilde'in sosyalist yaklaşım düşünceleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Karı kocanın para çıkarı ve hırsı, Sosyalizmin eşit gelir dağılımıyla kalkacaktır ve eşlerin ilişkileri düzeyli olacaktır.
2. Eşit gelire yoksulluktan yapılan hırsızlık, soygun ve yağmalama ortadan kalkacaktır.
3. Bölge adaletli sistemde sırf ruh hastaları suç işleyebilir.
4. Devlet yararlı olanı, birey de güzel olanı üretecektir.
5. İnsanlar hoşlandıkları işlerde çalışacaklardır. Makineleşme insana hizmet edecektir.
6. Ütopyaya inanmayanlar, uygar bir sisteme de inanmaz. İlerleme ütopyaların gerçekleştirmesidir

(Wilde, 1901: 90–130).

Wilde düşler âlemindeyken aforizmalar/özdeyişler yaratır. Örneğin:

1. Gelecekleri olan erkeklerden, geçmişleri olan kadınlardan hoşlanır.
2. Hayatta önemli ve öncelikli, ayrılmalıdır.
3. Belgelendirilmeyen başarıdan şüphelenmek doğaldır.
4. Çok düşünmek sırf gerçeği aramak sağlıksızdır. İnsanı mahveder.
5. İnsanlar her şeyin fiyatını günümüzde bilirler. Fakat değerini bilmezler.
6. Hayata bir skandalla başlamalıdır. Skandalları yaşlılığı ilginç kılmak için ileri yaşa saklamalıdır.
7. Şayet bir insan bir kitabı birkaç kez okumayacaksa, hiç okumasa da olur.
8. Tutarlılık, hayalden yoksun olanların işidir. Hayat tutarsızdır; oradan oraya savurur. Bazen tatlı, bazen de sarp ve dikenlidir.

9. Görev insanların başkalarından beklediği bir sorumluluktur.
10. Haz güzel beden içindir. Cildi pırıl pırıl, gözleri ışıltılı yapar. Fakat ıstırap, güzel ruh içindir. Vicdan azabı ve sıkıntı duyma ruhu yüceltir.
11. Öğrenilmeye değer hiçbir şey öğretilemez, yaşanır.
12. Ona bir maske verin, gerçeği söylesin
13. Yamyamlar açlıktan ölmek üzereyken, Tanrı'nın sonsuz merhameti ona tombul ve huzurlu bir misyoner sunar.
14. Genellikle sanatın yaşamı taklit ettiği düşünülür. Wilde ise tam tersine değişken ve gelişmekte olan hayat sanatı taklit eder. Yaşam aynadır. Sanat ise gerçektir ve hayaldir, görüşündedir.
15. Hayatta iki tragedya vardır. Biri istediğini elde edip, ne oldum delisi olmak, diğeri de elde edemeyip, hüsrana uğramak (Wilde, 1920: 5-69).

Wilde zaman zaman çelişkiye düşer. Evlilikte anlaşmazlığın güzelliğine, sağduyunun yersizliğine, doğal davranışların iticiliğine, içten duyguların zaaf olmasına, yanılgıların insani yüceliğine, fikir birliği, sahteci/yapaycı yaklaşıma ve düşmanların özenle seçilmesine odaklanır.

Wilde, Kant'ın sanatıyla yakından ilgilenir. Bilindiği gibi Kant'tan sonra, yeni-klasik düşünce olan sanatın doğayı taklit etmesi alay konusu olur. Kant, sanatta burjuvazi karşıtı görüşünün öncülerinden biri olan bir filozoftur. Kant, estetik yargıların algılama ile değil hayal gücüyle ortaya çıktığını savunur. Bu yargılar tamamen subjektiftir ve obje insanı tatmin eder mi?" sorusuna yanıt verir. Ancak estetik tatmin tamamen tarafsızdır ve bu sebepten potansiyel olarak evrenseldir. Estetik yargının tarafsızlığı bizim güzel olanı onun ahlâki ya da diğer özelliklerinden dolayı değil, o şey güzel olduğu için takdir eder. Ancak sanatın dıştan gelen bir amacı olmadığından kendi iç mantığına göre hareket eder. Ayrıca sanat gerçek doğadan aldığı materyallerle bir ikinci bağımsız doğa oluşturur. Wilde'a göre hayatın ilk manası mümkün olduğu kadar yapay olmaktır. İkinci manası ise henüz kimse tarafından bulunmamıştır. Wilde, bu sanatın mimetik ve ahlâki bir olgu olma düşüncesine karşı çıkar. Wilde, eserini Vivian ve Cyril karakterleri arasında geçen Sokratik diyalog şeklinde sunar. Diyalog, Wilde'ın romantizm ve realizm kavramları hakkındaki görüşlerini ortaya koyar. Vivian, Cyril'e yazmakta olduğu *Yalanın Çöküşü* eserinden bahseder. Konuşma boyunca Vivian, estetizmi ve sanat için sanat anlayışını savunur. Vivian bu anlayışları dört öğreti altında özetler. İlk olarak sanat kendinden başka hiçbir şey ifade etmez anlayışını ortaya koyar. İkinci olarak kötü sanatların tübünün sebebinin hayata ve doğaya dönülerek onların idolleştirilmesi olduğu düşüncesine yer verir. Üçüncü prensipte hayatın sanatın kendisini taklit etmesinden daha

çok sanatın hayatı taklit etmesi yer alır. Son doktrine göre ise yalan söylemek yani doğru olmayan güzel şeyler söylemek sanatın amaçlarından biridir. Eser, Cyril'in Vivian'a eserin başında teklif ettiği gibi bu iki karakterlerin dışarı çıkmasıyla sona erer. Eserin sonunda ayrıca Vivian doğanın amacının şairlerin alıntılarını sergilemek olduğunu belirtir.

Gerçeklik akımının Türk edebiyatında etkisinin ilk örneklerini Tazminat dönemiyle birlikte başlayan süreçte Samî Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* ve *Recaizade Mahmut Ekrem*'in *Araba Sevdası* adlı romanlarında görülebilir. Sezai'nin hikâyeleri romantizmden realizme geçişin ilginç örneklerdir. Yazar *Sergüzeşt*'in içerisinde zaman zaman romantik üslubu kullanmaktan kaçınmamış, kendi duygularını eserin içerisine serpiştirmiştir. Böylelikle *Araba Sevdası*'ndan önce yazılmasına rağmen ilk realist roman olma özelliğini kaybetmiştir. *Araba Sevdası* romanında ise Çamlıca semtinin tasvirleri Türk edebiyatının karşılaştığı ilk realist betimlemelerdir. Türk edebiyatında realizmin, Servet-i Fûnun döneminde daha etkili olduğu görülür. *Halit Ziya*'nın içinde bulunduğu Servet-i Fûnun topluluğu romancıları kendilerini romantizmin etkisinden tamamen kurtaramamışlardır. Bununla birlikte zamanla realizme yönelmişler ve içinde buldukları çevrenin özelliklerini romanlarına yansıtılmışlardır. Batılı roman tekniklerini edebiyatta kusursuzca uyarlayan Halit Ziya Uşaklıgil *Mai ve Siyah* adlı eserinde realizm akımının romantizmden farklarını açıkça ortaya koymuştur. Olayları sebep-sonuç bağlamında düzenlemiş, ortaya çıkan sonuçların sebeplerini ayrıntılı olarak sergilemiştir. Değerlendirmeyi, yorumu okuyucuya bırakmıştır. Gözlem unsurlarına büyük önem vermiştir. Servet-i Fûnun döneminde Suriye ve İstanbul'da üst ve alt düzey konak hayatına dair gözlemlerini realist bir tavırla ve eleştirel bir dikkatle ele alan Fatma Aliye'de öenmlidir. Daha sonra Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip Edıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, gibi realizme yönelmiş romancılar bile romantik akımın havası içinde bulunurlar. Hüseyin Rahmi birçok eserlerinde romanı genel kaideleri içerisinde yer alan esere müdahale etme ve okuru bilgilendirme alışkanlığından bir türlü vazgeçemez. Fûnun topluluğundan bağımsız bir edebiyat anlayışı benimseyen Hüseyin Rahmi Gürpınar da, eserlerinde gözleme büyük ölçüde önem vermiştir. Türk toplumunun neredeyse bir asır önceki görüntüsünü gözler önüne tüm çıplaklığıyla sergilemiştir. Mahalle kadınlarının dedikodularını, gelin-kaynana geçimsizliklerini ve Beyoğlu'nun eğlence yerlerini başarıyla yansıtmıştır. Hüseyin Rahmi, Vassaf Kadri, Ali Sami, Süleyman Sudi gibi romancılar sokağın, evin ve konağın havasını, esere sokarlar. Romanlarda betimlenen/tanıtılan yerler; realist sanat gereği olarak, varlıklı ailelerin, konakları değil; mahalle aralarında, kenar semtlerde yaşayan sıradan insanların çeşitli yaşam biçimlerine sahne olur. Artık romanlar konağın dar çevresinden kurtulmuş, olaylar geniş alanlara taşınmıştır. Romancı ve hikâyeci olarak Ömer Seyfettin ve Refik Halit Karay gibi yazarlar da realist unsurları eserlerine taşımışlardır.